

Trufà, trufana (supra). *Trufanejar. Trufant? Trufànic* 'escarnidor, fals, impostor': «Crueltat és --- filla del diable; car si és --- en prelat, ella li tol dignitat de pastor e de pare, i fa --- terrible *tiran*, escarnit regidor, *trufàtic* president, depredador ---», Eiximenis (Terç, NCL. I, 286,30); i com a adj. de cosa, «escarns e laors *trufàtiques*», S. xv (DAG). D'aquesta família de mots ens cal separar radicalment el mot *trufan/trafan* aplicat a les carns dolentes o poc fiables, rebutjades pels jueus, mot occità ant. sobretot i cast. ant. TRÉFE, d'origen hebreu (DECH v, 617a24-29, especialment, i n. 3), encara que algun filòleg hagi llegit *carns trufanes* a. 1443 (BABL IX, 161), i *AlcM* el confongui amb el *trufà*, -na, examinat supra, i el cpt. *trufà-morta* (DAG): un i altre probablement mal llegits per *traf*-. Tampoc tenen realitat *trufeta* i *truferia*, invencions de «lexicògraf» barat.

És, en canvi, mot a penes existent en cast. ni port., i certament allà manlevat de l'oc-cat. (DECH v, 678a32; algun altre cas escadusser en *Quaderni Ib-Amer.* XXIII, 207-9).

Quan a Europa es va introduir el conreu de la patata, immigrada d'Amèrica, el nom mig-exòtic de la 'tòfona', oc-fr. *truffe*, va ser aplicat pels pagesos del Princ. al nou tubercle, fins llavors exòtic, d'on el seu nom pagesívol *trumsa* i variants. El fet és tan conegut que no valdrà la pena de fer gran cosa més que localitzar-les segons les dades begudes en font oral directa.

Aplicació que ja registra Labèrnia 1840. A l'extrem NE. tenim la variant *trufa* amb aquest nou valor (Confent *trúfos*, a Fillols etc., Capcir *trúfsa*, Puigbalador, 'patata', 1960; de nou *trúfa* arag., a Torla, *RLiR* XI, 103). Més al S. i l'O. tenim ja la forma amb nasal, des de l'Emp. fins a Ribag., des de Cerdanya fins a l'Alt Vallès, i terra endins, fins cap a l'Ebre; concretant: ací i allà, Freixenet de Camprodon, V. de Lavansa, Cardós i V. Ferrera, Castanesa («totes les *trúmfes* se li van *ençkarkajín* 'envidriar, eixarrear'», Vall de Benasc («dalt a Aiguacari hi han rompiu unes artigues enta plantà-hi *trúmfes*» Benasc, Chia) i el Turbó («sembrà las *trúmfes* en mingua» 'quart minvant', Cercuran, 1965); i va seguint encara per l'alt Aragó, almenys a Bielsa (1965), Panticosa i Loarre (*RLiR* XI, 103).

Al mig d'aquella zona pirinenca i pre-pirinenca, hi ha un ample sector on la forma popular és el masculí *trumfos*. Ja des del Ter mitjà i alt: StMde Sobremunt; molt a la Vall de Ribes, que és popular entre els pagesos de conèixer-la per «La Vall del *trúmfu*» (em deien a Pardines, 1935, perquè se n'hi cullen tantes); i tirant al Nord, fins al caient obac del Cadí (*un trúmfu*, Estana, 1930). A tot el Lluçanès i Berguedà: Puig-reig, StFeliu Sasserra, Merlès, Capolat, Gisclareny, Gresolet; i desborda des d'allí fins a l'Alt Cardener («en aquelles cabanetes hi guarden els *trúmfus ténfes*» La Coma, 1931) i el baix Urgellet: *Pou dels trúmfus* a Noves de Segre (1964). Cap al Sud hi ha almenys part d'això fins a les serres meridionals de Segarra: un col·laborador del BDLC (VIII, 173) diu que a Blancafort es diu en singular *trumsa* i en plural *trumfus* (?) (pot-

ser les que són en el camp per collir, i per tant ús més rústic, i l'altre més comercial?)

La introducció de la *m*, es deu explicar en una forma o altra en relació amb el caràcter intrús del terme, quan s'introduí el tubercle a Cat. En casos així es produeixen lleus alteracions de forma i fins deturpacions: en el Brassenx (centre del dept. Landes) diuen *túra* per 'patata' (amb una *ə* nasal, Millardet, *Atlas*, p. 50), ço que pressuposa una forta transposició de la líquida *trube* > *turbe*. Es podria pensar que per als primers pagesos importadors de la patata, els podia semblar tot un *triumfo* o un *trumfo* (guanyador del joc) la possessió o introducció del nou producte. Segons Lab. *trumsa* va tenir també el significat de «mofa, burla» (com la *trufa* medieval), *trumfar* era 'burlar-se' segons Belv. (unes puntaires de poble «de prou bonicas caras y de bon talle de cos --- se solen riure y *trumfar* dels barcelonins si'ls preguntan alguna cosa o se les miran», B. de Maldà, *Excurs.*, 67): doncs superposició del *trumfo* de les cartes amb la idea de 'triomfar d'algu escarnint-lo'.

Fixem-nos també —i pot acabar de confirmar-ho— que s'ha usat en terres occidentals el verb *trumfar* en el sentit de 'fruitar' la patatera criant tubercle: com a exemple de la influència de l'astre, el pallarès Joan Lluís ens diu que «les *trumfes* si es fessen en lluna nova, no *trumfarin*, i tan sols farin branca» (*Els Pastors i les Estrelles*, p. 26); «Se sembren en lluna vella --- les *trumfes*, perquè si es fessin en lluna nova tirarien ramera i no *trumfarien*», Serra i Boldú, *Calendari Folkl. d'Urgell*, 20; l'informador de Cercuran ja hem vist que recomanava sembrar-les en quart minvant. Diríem que per al pagès és un bon triomf veure fruitar la patata, i que així s'havia de sentir temptat de pronunciar aquell terme mig-exòtic quan el tubercle foraster va pendre nom entre nosaltres. Aquesta mena d'etimologia popular fóra també el que explicaria la ulterior deformació de *trufa* fins a fer-ne el masculí *tumfo*.

DERIV.: *Trumfera* 'patatera' Cardós i V. Ferrera etc. *Trumfar* 'camp de patates', alta Ribag. (Castanesa, 1957) etc. (fins a l'Emp. i CBarb., *AlcM*). *Trumfada*; *trumsaire*; *trumfassa*. *Trumferar. Trumfi* (??). Cf. un ús curiós en MGadea: «Si pegara vent en popa, o en *trunfa*, qu'és lo mateix» (*T. del Xè* I, 292).

Pagerès o *pageresa* és una 'tòfona blanca (*Tuber aestivum*): no recollit per altre lèxic que el *DFa*.; però confirma les dues formes del mot P. Font i Quer (que és qui devia assenyalar-lo a Fabra), *Mem. Acad. Ci. Bna.* XXXIII, fasc. 12, pp. 11, 12. Estrany mot, sense cap parent ni aff conegut. Rebuscada potser, però no impossible, només li veig una pista etimològica.

Que es digués (potser ll. tardà o b. ll. herbulari) *TUFERA PAGENSIA* 'tòfones dels camps, tòfones del país', i que els botànics populars, i herboristes, menys que semicultes, en fer-s'ho seu, canviessin **toferapagesa* en **tofapageresa*, metatitzant la síl·laba -er-; normalitzat després en *tòf(on)a pageresa*. El fet de ser un terme rar afavoreix la idea d'una deformació un poc extraordinària, en boca de gent que no usa un terme popular